

שמיניסט, בוא להכיר

שיעורים חדשים ונבחרים

פרשת שבוע

חגים ומועדים

חיפוש לפי רב

רשימת נושאים

חיפוש במאגר השיעורים

[עמוד ראשי](#) < [שיעורים](#)

שאלה שבועית-גדרי מצות תוכחה

ראש הישיבה הרב מיכאל ימר

להדפסת השיעור

גדרי מצות תוכחה

לפני כחודש וחצי עסקנו ב'שאלה השבועית' בשאלת קיום הפגנות מחאה על חילולי שבת בשבת עצמה, כשעיקר עיסוקנו היה בשאלה האם יש בקיום ההפגנות משום 'לפני עיור'.

נגישות

הדיון התעורר בעקבות ההכרזה על פתיחת קולנוע 'היכל' בפתח תקוה. ונחלקו **רבני העיר** בשאלה האם נכון לקיים את הפגנות המחאה בשבת (סלומון) או לא (כך היתה דעת הגר"מ מלכה).

מעבר לדיון מצד הלכות 'לפני עיור', סבר **הגר"מ מלכה** שאין ערך בקיומן של ההפגנות מצד מצות 'תוכחה', משום שעניינה של מצות תוכחה הוא להביא אנשים להימנע ממעשיהם הרעים ולשוב בתשובה, והפגנות אלו לא יגרמו לאף אחד מהבאים בשערי הקולנוע בשבת להימנע מלבוא בשבתות, ואף להיפך, עשוי הדבר לגרום לאנשים נוספים לבוא ולחזק את פעילות הקולנוע.

מנגד, דעת **הגר"ב סלומון** היתה, שגם באופן שלא יקשיבו לתוכחה מקיימים את מצות תוכחה. עלינו להבין, כיצד מקיימים מצות תוכחה באופן זה? עבור זה עלינו להגדיר מהי מצות תוכחה.

נקדים מספר הקדמות:

א] נזכיר את שאמרנו בשיעור הנ"ל; כאשר נזקק רבה של רחובות **הגר"ר שמחה הכהן קוק שליט"א** לשאלה מעין זו הגדיר שאין כאן ב' מחלוקות נפרדות, אלא אלו ב' שאלות הקשורות אחת בשניה- אם נאמר שבהפגנות אלו מקיימים מצוה, אין בקיומן משום 'לפני עיור', אולם אם אין בהן מצוה, יתכן ויהיה בקיומן משום 'לפני עיור'.

[ב] מטבען, הפגנות מעין אלו יכולות להזיק וליצור שואה ולכן השאלה האם נכון לקיים הפגנה במקרה כזה או אחר או להימנע ממנה היא שאלה משמעותית וכבדת משקל.

מפורסמים דברי החזון אי"ש (שחיטה א, ו) :

"אבל בזמן ההעלם שנכרתה האמונה מן דלת העם, אין במעשה ההורדה גדר הפרצה אלא תוספת הפרצה, שיהיה בעיניהם כמעשה השחתה ואלימות חס וחלילה וכיון שכל עצמנו לתקן, אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון, ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת".

[ג] **גדר מצות תוכחה - הגר"ר שאול ישראלי** בספרו **עמוד הימיני** (סי' י) דן האם מצות תוכחה היא מצוה שעיקרה **'בין אדם לחבירו'** - לנסות למנוע מהחבר לעבור על איסור קשה ומהתוצאות החמורות העלולות לבוא בעקבותיו, או שמא עיקרה **'בין אדם למקום'** - אין לשתוק נוכח חילול ה' והמעבר על מצוותיו :

"יש לברר תוכנה של מצווה זו, האם היא מגדרי המצוות ש'בין אדם לחבירו', שהטילה תורה חובה להדריך את החבר ולהחזירו לדרך הישרה במקרה של סטייה, וזה באמצעות התוכחה שמעמידים אותו על כך. ואע"פ שהוא עושה את מעשיו מתוך ידיעה ברורה ודעה צלולה, הוטל עלינו לברר לו טעותו למען ייטב לו באחריתו. והרי זה דומה לרואה חבירו טובע בנהר שמצווה להצילו (סנהדרין עג)... או אולי מצווה זו היא מגדרי המצוות ש'בין אדם למקום', כחובת תגובה שחייבה אותנו התורה להגיב בראותנו חילול הקודש בביטול מצוות השם ע"י אדם מיראלי".

לפנינו ג' גמ' העוסקת בדינים השייכים לחובת התוכחה, נשתדל בדברינו לבארם על פי השיטות השונות שנלמד :

[1] בגמ' בביצה (ל, א) נאמר :

"הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידי".

במצב בו יודע המוכיח שדבריו לא יתקבלו וגם כך יעברו על האיסור - עליו להימנע מתוכחה - מוטב שימשיכו לעבור על האיסור בשוגג - כפי שעשו עד עתה, ולא יעברו עליו במזיד.

להבנה שעיקרה של מצות תוכחה באה לשם 'הצלת חברו' הלכה זו מובנת - אין צורך למחות במקרה בו התוכחה לא תשמע. אולם להבנה שחובת התוכחה עניינה למחות על חילול ה' והפגיעה בכבוד שמים, מדוע אין חובת תוכחה גם במצב כזה?

[2] בגמ' ביבמות (סה, ב) נאמר :

"ואמר רבי אילעא משום ר' אלעזר ב' שמעון כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע".

גם את סוגיא זו יש לבאר לאור ההבנה שעיקרה של מצות התוכחה 'בין אדם למקום', כנ"ל.

[3] בגמ' בערכין (טז, ב) נאמר :

"עד היכן תוכחה? רב אמר : עד הכאה, ושמואל אמר : עד קללה, ורבי יוחנן אמר : עד נזיפה. כתנאי, רבי אליעזר אומר : עד הכאה, רבי יהושע אומר : עד קללה, בן עזאי אומר : עד נזיפה".

לשני הכוונות עלינו להבין את הגדרים השונים המופיעים בגמ' זו - מדוע שחובת התוכחה 'תיעצר' בשלב כזה או אחר?

תשובה :

בשאלה הבאנו את שני כוונות עקרוניים בביאור חובת התוכחה - האם עיקר עניינה הוא 'בין אדם לחבירו' - נסיון להציל את החבר מהאיסור ומהשלכותיו החמורות, או שמא עיקר עניינה - 'בין אדם למקום' - מחאה על הפגיעה בכבוד שמים.

א. חובת התוכחה - 'בין אדם לחבירו' : כיון זה שהזכרנו נראה מדברי הרמב"ם וספר החינוך שהדגישו את התועלת שיש במצות התוכחה ביחס לאחר, ואת הפטור ממנה במקרה בו תועלת זו אינה. כך כותב הרמב"ם (דעות ו, ז) :

נגישות

"הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצווה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך

ובספר החינוך (מצוה רלט) כותב :

"מדיני המצווה... שחייב המוכיח להרבות תוכחותיו אל החוטא עד כדי שיהיה קרוב החוטא להכות את המוכיח, ומכל מקום אמרו זכרונם לברכה גם כן, **שאם יראה המוכיח שאין בדברי תוכחותיו שום תועלת נמצא... שאינו חייב במצוה זו באיש כזה**. וזהו אומרים זכרונם לברכה [יבמות ס"ה ע"ב] כשם שמצווה לומר דבר הנשמע כך מצוה לשתוק במקום שאין הדבר נשמע, **לפי שיהיה בעניין קלון למוכיח ולא תועלת לאשר הוכח**".

לדבריהם מובנות הסוגיות הנ"ל בביצה וביבמות, כפי שהרחבנו בשאלה. ובביאור הגדרים המופיעים בסוגיא בערכין נצטרך לומר שסברו האמוראים, שכאשר הגיע ה'מוכיח' למצבים המפורטים - מלמד הדבר שהוא אינו קשוב לקבל את התוכחה, ועל כן אין כל ערך וטעם להמשיך בה.

לאור זאת, בא הגר"מ מלכה ואמר, שאין כל ערך ומצוה בהפגנות השבת מול הקולנוע-הואיל ובאי הקולנוע אינם קשובים לקולות המפגינים :

"בדין [=במקרה בו אנו עוסקים], הרי מדובר בצבור גדול המחלל שבת בפרהסיה בעלי קולנוע אלה הנכנסים לשם לראות את הסרט העיריה וחברי כנסת הבאים לעודד את מחללי השבת... והדבר ברור לנו שלא ישמעו אלינו, אם כן אנו פטורים מלמחות בהם כי בזה מקוממים אותם כנגדנו ומוסיפים לשנוא אותנו ולכן שב ולא תעשה

עדיף...אתאן לנידון דין שהאנשים הללו כופרים בתורה שבכתב ושבע"פ ואינם מאמינים בשם וההפגנות הללו אינן משפיעות עליהם כלל, להיפך הם מגבירים בהם את השנאה לדת ולדתיים ליהודים וליהדות ואינם מועילים אלא לקומם אותם נגדנו אין כאן שום מקום לא לתוכחה ולא למחאה כי הם צוחקים עלינו".

מטרת תוכחה לנסות ולהביא את שומעיה לעזוב את מעשיהם הרעים ולשוב לדרך הישר- ועל כן במקרה של ההפגנה שהתוכחה אינה עוזרת ואף עלולה להביא לתוצאות שאינן רצויות- יש להימנע ממנה.

הג"ר משה שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות א, תתמב) מסכים עם הנחת היסוד של הגר"מ שטרנבוך שמטרת התוכחה היא למנוע ולהשיב מעוון, אולם סבור שבהפגנות אלו יש את ערך זה- אף אם לא כלפי אותם הבאים בשערי הקולנוע בשבת, כלפי יתר הציבור:

"וכן רואים שבמקומות שאין מוחין, הנגע מתפשט והולך, הרי שאין המחאה רק למנוע את המחלל שבת, אלא גם למנוע חילול שבת מאחרים, וכן להדגיש חומר השבת, ואין אנו אחראים וערבים למחללי שבת שיוסיפו חטא על פשע כיון שלדין מועילה המחאה הזו והוכח שזוהי הדרך היחידה למנוע פירצות".

הג"ר יוסף שלום אלישיב השיב על דברי **הגר"מ מלכה** באופן דומה, אך= לדידו ערכן של ההפגנות אינו מצד קיום מצות תוכחה, אל מצד ביצור חובות השבת:

"ברם, אנא לא ידענא מה ענין מצות תוכחה לכאן. אטו מטרת ההפגנות היא בשביל קיום מצות תוכחה, אתמהה. הלוא הדבר פשוט כביעתא בכותא, אילו כל אחד היה פוטר את עצמו בקיום מצות תוכחה, כי אז החנויות, התחבורה וכל בתי הקולנוע וכו' היו פועלים בשבת כמעשיהם בחול, ולא היה נשאר מהשבת חס וחלילה שריד ופליט. המטרה של ההפגנות היא לעצור את מגיפת התפשטות הריסת השבת. וזה מה שנשאר בידי יראי ד' החרדים על דברו למחות ולהפגין בעד קדושת השבת".

ב. חובת התוכחה - 'בין אדם למקום': כפי שהזכרנו בשאלה, הכיוון השני שהזכיר הג"ר שאול ישראלי הוא שעניינה של מצות התוכחה הוא חובה בין אדם למקום.

ניתן לנסח ולהסביר את צד זה **בשני אופנים: האחד-** עבור המוחה עצמו, שלא יאבד את רגישותו כאשר נפגש עם עבירה על רצון ה'. **והשני-** מצד חילול ה' שיש בדבר. הפגיעה והזלזול בכבוד שמים שיש במעשה עבירה אינה יכולה לעבור בשתיקה.

לאור הבנה זו נראה, שהגדרים המופיעים בגמ' בערכין- עד שיכנו, ינוף בו או יכנו- מדברים על אדם שכלל אינו שומע, ובכל זאת ישנה חובת תוכחה. ואף שראינו בגמ' בביצה וביבמות שיש להימנע מחובת תוכחה במקרה בו אינה מועילה, יישבו **הריטב"א** (יבמות סה, ב) **והנמוקי יוסף** (כא, ב) שיש לחלק בין תוכחה ברבים- שממנה יש להימנע במצבים בהם אינה נשמעת, לתוכחה ביחיד- אותה יש להשמיע גם אם אינה נשמעת.

עולה מדבריהם, שטעמה של חובת התוכחה אינה הרצון למנוע את החטא, וממילא מושפעת מסיכויי ההצלחה להשיב את ה'מוכח' למוטב, אלא עניינה למחות על חילול ה' הצפוי.

נציין שגם ברבים עליו להתרות פעם אחת- כדי שלא יהיה להם פתחון פה (שחשבו שהחטא לא חמור כל כך מכך שלא מיחו בידם, או שאם היו מוחים בידם היו מתעוררים ושבם), כפי שמבאר בספר **לרעך כמוך** (קונטרס הביאורים):

"שלא יהיה להם פתחון פה בעולם הזה לומר שהמוכיח מסכים למעשיהם בשתיקתו, והיינו שבשתיקתו הוא מחזק את מעשיהם... שלא יהיה להם פתחון פה ליום הדין בעולם הבא לומר שהמוכיח הסכים להם בשתיקתו ולכן לא חזרו בתשובה כי חשבו שהמעשה אינו חמור כל כך. שלא יהיה להם פתחון פה ליום הדין בעולם הבא אילו הוכיחו אותנו היינו חוזרים ואע"פ שקמי שמיא גליא שלא היו חוזרים אולם בית דין של מעלה מתנהל לפי סדרי דין וטענה מעין זו צריכה התייחסות... שלא יהיה להם פתחון פה ליום הדין בעולם הבא וטענתם בב"ד של מעלה תקל מעונשם ומוטל עלינו למנוע מהם פתחון פה זה כדי שיקבלו את עונשם בשלמות ללא צד זכות".

ג. חובת התוכחה - מכח הערבות: הגר"א קוק זצ"ל (בהסכמתו לספר מטה שמעון ח"ג, מופיע בהסכמות הראיה נז) הולך בדרך שונה מב' הדרכים הקודמות בביאור חובת התוכחה. לדבריו חובת התוכחה נובעת מהערבות והאחריות שיש לכל אחד ואחד מישראל על חברו.

הערבות נובעת מהזהות והחיבור העמוק שיש בין לכל אחד ואחד מישראל אל כל העם, המביאה לכך שכאשר אדם אחד חוטא- נחשב הדבר שגם חברו עשה את מעשה האיסור בעצמו! אכן, כל זאת באם לא הוכיחו, אולם אם הוכיחו על מעשהו- סרה ממנו האחריות על המעשה.

נגישות

בגמ' בברכות (יט, ב) מובאים דברי רב יהודה בשם רב: 'המוצא כלאים בבגדו. פושטן אפילו בשוק...'. מטעם ש- 'כל מקום שיש חילול ה' אין חולקים כב'.

לאחר מו"מ מסיקה הגמ' (כ, א) שכלל זה נכון, רק אם שמירת כבודו של האדם תגרום לכך שיעבור עבירה בקום ועשה, אולם אם באם יעבור בשב ואל תעשה בלבד- גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה'. ואיסור כלאים, בו עסקו דברי ר' יהודה, נחשב 'קום עשה', הואיל ובא על ידי מעשה לבישתו (**רש"י** שם, ד"ה שוא"ת).

דנו הראשונים מה יהיה הדין ברואה את חברו לבוש כלאים בשוק- האם גם אז עליו לקרוע את הבגד מעל חברו, או לא?

דעת **הרמב"ם** (הל' כלאים י, כט) היא ש'הרואה כלאים של תורה על חברו אפילו היה מחלך בשוק, קופץ וקורעו עליו מיד'. אולם, **הרא"ש** (בפירוש המשנה עמ"ס כלאים ט, ד) נחלק עליו, וסבר שבמידה ואין חברו מודע לכך שהוא לבוש כלאים, אין לקרוע את בגדיו מעליו באופן שיפגום הדבר בכבודו.

הגר"א"ה מבאר שמחלוקתם של הראשונים נעוצה בגדר מצות תוכחה: כאשר נמנע האדם מלקרוע את בגד הכלאים מעל חברו הינו נמנע- **בשב ואל תעשה** מחובת התוכחה ('הוכח תוכיח') המוטלת עליו. מנגד- חברו עובר את העבירה **בקום ועשה** (כפי שהגדירה הגמ' את איסור כלאים).

מבאר **הגר"א"ה** שנחלקו בשאלה זו- האם עיקר חובת התוכחה נעוץ באחד מההסברים הנ"ל- ורק כנגזרת ממנה חלה הערבות על מעשי האחר. ועל כן, במידה וימנע מהתוכחה נחש הדבר שעובר בשב ואל תעשה, או שמא חובת התוכחה היא נגזרת של הערבות- שיש לאדם מישראל כלפי יתר חלקי העם, ועל כן כל עוד לא הוכיח נחשב

”וי”ל דהרא”ש ס”ל דעיקר התוכחה היא כשהיא לעצמה והיא הגורמת את הערבות. והתוכחה הלא היא שוא”ת, וכשיש שם כבוד הבריות, בין ידידי בין דאחר פטור ממנה. ושיטת הרמב”ם דהתוכחה יסודה מערבות, ואם כן כל מה שאחר עושה נחשב כאילו הוא בעצמו עשה והי קו”ע ומש”ה קורעו מעליו אפילו בשוק”[1].

לדברי הגרא”ה, יש צורך להוכיח בכל פעם ופעם מחדש- כדי להסיר את הערבות והשותפות בכל חטא וחטא, מה שאין כן להבנות הקודמות- לפיהן יתכן ודי במחאה חד פעמים בפעם הראשונה.

[1] עיי”ש שדן לאור זה האם תהיה חובת התוכחה כלפי נשים שאינם בכלל ערבות.

שיעורים
נוספים בנושא
**השאלה
השבועית**

שיחה
לעשרת ימי

תשובה: הרצון

התמידי לקדש שם

שמים

ראש הישיבה הרב
מיכאל ימר

שיעורים
נוספים של
**ראש הישיבה
הרב מיכאל**

שאלה

שבועית:

התרת נדרים וכל

נדרי

ראש הישיבה הרב
מיכאל ימר

**שיחת ראש
הישיבה**

לשבת וראש השנה

תשפ"ד

ראש הישיבה הרב
מיכאל ימר

שאלה

שבועית: דיני

**היזק-
דגופ**

נגישות

ראש הישיבה הרב
מיכאל ימר

שיעורים נוספים...

ישיבת שעלבים | ד.ג שמשון מיקוד: 9978400 | טל': 08-927-6520 | פקס: 08-927-6720

עיצוב: סטודיו שבשבת פיתוח: קודה

shaalvim.co.il/torah/view.asp?id=1295

4/4